

Michael Rist

Jak se člověk stane sociální bytostí?

Toto téma se někomu může jevit jako poněkud opovážlivé. Ono také jistě opovážlivé je, srovnáme-li je s našimi vlastními sociálními schopnostmi. Přesto mám za to, že je to téma naší doby, kterým se budeme muset ještě často zabývat.

Ohlédneme-li se za posledním stoletím, uvidíme, že v něm lidé dosáhli těch nejskvělejších technických výsledků, korunovaných v těchto dnech tolik opěvovanými pilotovanými kosmickými lety. V tomto století se však lidé dopustili rovněž obrovských sociálních chyb, které se ničivě projevily dosud ve dvou světových válkách. Tento rozpor mezi technickým mistrovstvím a sociální zaostalostí je neustálou hrozbou a mohl by vést k nové katastrofě.

Přesto se zdá, že se uvažuje jen o dvou možnostech řešení tohoto stavu: buď se bude stejným způsobem pokračovat ve vytváření mocenských bloků v politice, ekonomice a civilizaci vůbec jak ve velkém tak i v malém, anebo se volá - podle víry spíše technického nebo spíše náboženského směru - po nějaké silné osobnosti nebo světovém počítači, kteří by měli případně i společně řídit z nějakého centrálního místa další chod věcí.

První možnost - vytváření mocenských bloků - je narůstající měrou vnímána a chápána jako nesmyslná, neboť polyká čím dál větší část sociálního produktu, jak o tom ostatně zřetelně svědčí i nejnovější krize dolaru. Při dalším sledování této možnosti se lidé stávají koneckonců jen ještě bezmocnějším, vlastní vůle zbaveným článkem svého mocenského bloku a každý útěk či odepření spolupráce musí být nutně považováno za zradu a podle toho potrestáno. Vzhledem k těmto skutečnostem bývá však jen dávana přednost druhé z obou uvedených variant, totiž variantě centrálního řízení světa.

Třetí možnost, která by spočívala v tom, že by se lidé sami mohli vyvíjet v sociální bytosti, stejně jako otázka toho, jak by bylo možné takový vývoj podnítit a podporovat, tato otázka bývá ve veřejných diskusích jen zřídka položena. Proto nechť je zde - jako příspěvek k posouzení stavu světa - učiněn pokus zabývat se právě touto otázkou.

Teoreticky lze vcelku snadno souhlasit s tím, že vývoj člověka k sociální bytosti by byl ideálním řešením. Fungovalo by to totiž nejlépe, jak si jen lze představit, neboť všude, kde by se vyskytly obtíže, by lidé nevolali po vrchnosti či nějakém jiném „Deus ex machina“, ale sami by se považovali za povoláné a schopné tyto obtíže řešit. To, že se i nadále uvažuje mocensky nebo že se sní o centrálním počítačově programovaném řízení světa, spočívá obojí na zjevně pevně odůvodněném názoru, že vývoj člověka v sociální bytost není možný.

Odůvodněn je tento názor většinou poukazem na boj o přežití, který vládne v přírodě, kde silnější přemáhá slabšího. Nemá přece smysl chtít se proti tomuto železnému přírodnímu zákonu vzepřít. Jestliže si uvědomíme, jak tento názor ochromuje nitro člověka, tak dobře porozumíme tomu, jak lidé, hledající pro své ideály vnější vzory, rezignovali tvář v tvář všemohoucnosti tohoto boje o přežití, a jak z toho musel vzniknout dnešní rozpor mezi technickými možnostmi a sociálními schopnostmi.

Mladí lidé se s tím však už dnes nemohou smířit, a hledají proto nové společenské formy, utíkají se do jiného světa či bojují proti těmto tendencím s odvahou samotáře. V červnu tohoto roku tak při příležitosti stého výročí založení Zemědělské fakulty Curyšské univerzity ETH předstoupil zástupce studentů Samuel Lüthy s právě tak osamoceným jako odvážným příspěvkem. V rámci obecně slavnostní atmosféry, vyznačující se odbornými referáty domácích i zahraničních vědců, dal zcela sám zaznít lidskému tónu. Po rozvedení různých aspektů dnešní situace se dostal k tomu, co mu nejvíce leželo na srdci, a uvedl: „Budoucnosti jistě nemůžeme uniknout. Budeme nuceni se jí zabývat. Dva předpoklady přitom považuji za podstatné:

1. Musíme se učit žít s nejistotou, přitom sebekriticky zkoumat své vlastní představy hodnot, aniž bychom však padli za oběť jakémukoli doktrinářství...
2. Musíme si vytvořit nové vědomí odpovědnosti.. Máme-li věřit Jasperově varování, že delegování odpovědnosti vychovává k nezodpovědnosti, pak pochopíme, jak tvrdě musíme z tohoto hlediska pracovat na sobě samých."

Lüthy pak ještě řekl: „Nedělám si také vůbec žádné iluze o dosažení tohoto cíle. Je dokonce možné, jak řekl Kant, že člověk je příliš křivý na to, aby se z něj dalo vyřezat něco rovného. Přesto však věřím (zvýrazněno autorem), že abychom budoucnost zvládli, musíme vynaložit veliké úsilí v naznačeném směru. Počítače samotné... za nás tyto problémy... nevyřeší. Námaze přemýšlení... se v žádném případě nesmíme vyhnout."

Člověk by rád tomuto odvážnému samotáři přispěchal na pomoc, položme si proto následující otázku: Nepoužil Kant nesprávný příměr? Je skutečně třeba onoho „rovného člověka" vyřezat z „pokřiveného dřeva" s jeho pudy a žádostmi, které zdědil od svých předků, s jeho předsudky, frazemi a životními lžemi, které přijal ze svého okolí, anebo nechává daleko spíše růst rovné dřevo ze svých vlastních svobodných činů? Proč by člověk nemohl být schopen, vytvořil-li na jedné straně z přírody říši techniky, vytvořit na straně druhé z lidské společnosti říši society?

Existoval snad v přírodě předobraz techniky?, Je vůbec příroda pro člověka závazným předobrazem? Naopak. Již prvopočátky kultury ukazují, že rolník přírodu nebere prostě jen takovou, jaká je, ale že ji mění, opracovává, kultivuje. A co že to dělá? Vytváří pro všechny své živé organizmy, pro své rostliny i svá zvířata ve stále větší míře optimální podmínky. Stará se o dostatečný přísun vláhy, dobré oslunění, příznivou teplotu, správné zásobení humusem a minerálními látkami. Krmí svá zvířata také v zimě, zásobami, které sám vytvořil. Stará se o dobré mikroklima ve stáji, v souladu s posledními výzkumy se stará dokonce i o správnou sociální strukturu ve svém stádu. Copak to není sociální činnost, stará-li se člověk o optimální životní podmínky jiných tvorů. Nebylo by ideální, kdyby si lidé sobě navzájem byli rolníky, tzn. kdyby měl každý starost o ty nejlepší podmínky k žiti a vývoji toho druhého?

Samozřejmě lze namítnout, že rolník se o své rostliny a zvířata stará přece jen proto, aby z toho měl užitek, a tedy nikoli na základě sociálního citění, nýbrž z čirého egoizmu. Tak tomu zčásti také jistě je, ale zrovna tak je přece pravdou, že rolník si může osvojit vědění o optimálních životních podmínkách jiných tvorů a že tyto podmínky dovede vytvářet. To, že se nakonec do hry zapojí i egoizmus, nijak nepopírá předchozí schopnosti jako takové.

Proto se musíme zeptat: Je tomu tak vždy, je tomu tak u každého lidského konání; že se nakonec do hry zapojí egoizmus? Co dělají rodiče, vychovatelé; co

dělá můj přítel? Můžete namítnout, že rodiče vytvářejí pro své děti optimální podmínky k životu, protože se s nimi identifikují. Také vychovatelé, namítnete, se o své chovance zajímají jen do té doby, dokud tito sledují ideály svých vychovatelů. Čili i zde je pouze egoizmus, třebaže v poněkud subtilnější podobě.

Budiž, může tomu tak být. Ale musí tomu tak být? Nerozumí snad přítel příteli ve všech jeho slabostech i přednostech, i když je v nejrůznějších otázkách jiného přesvědčení a jde svou vlastní cestou? Friedrich Schiller vytýčil ve své básni „Rukojemství“ nesmrtelný ideál přátelství. Když přítel říká tyranovi: „Jako rukojmí ponechám ti přítele svého...“ a pak se v poslední minutě přece jen vrací, uvědomí si sám tyran prostřednictvím tohoto přátelství svou lidskou důstojnost. To mu umožní, aby se stal sociální bytostí; vždyť pak praví „Nechť já, vyslyšte mé přání, třetím jsem ve vašem ujednání.“

Spíše podle citu přitakal jsem na základě řady vlastních pozorování možnosti, že se člověk může stát sociální bytostí. Pro ty, kdo se s tímto přitakáním nemohou spokojit, pokusme se dostat až na samé jádro této otázky.

Z čeho vyvěrají všechny tyto náznaky sociálnosti? Proč vytváří rolník optimální podmínky pro svá zvířata a rostliny, proč vytvářejí rodiče optimální podmínky k vývoji svých dětí, vychovatel svým chovancům, přítel příteli?

Vyvěrá to - třebaže jen zčásti - z porozumění. Čemu však může člověk rozumět, jak člověk rozumí světu fyziky, biologie, antropologie či sociologie? Přece tím, že je dokáže myslet. Myšlení samotné je oním porozuměním. Protože je člověk myslící bytostí, může být i bytostí rozumějící, a protože je bytostí rozumějící, může být i bytostí sociální.

Tím jsme se dostali k prvnímu cíli naší úvahy a můžeme nyní konstatovat, že člověk jakožto sociální bytost je reálnou možností. Všechno, co však zdědil a co mu darovala příroda, jeho předkové, co jej, aniž by se na tom aktivně podílel, formovalo z podmínek jeho okolí, to všechno ho ale vede k egoizmu a brání jeho sociálnosti. Zato však všechno, čeho dosáhl sám svým myšlením, svým porozuměním, mu umožňuje, aby se choval jako sociální bytost. Rudolf Steiner to ve své „Filosofii svobody“, v 9. kapitole nazvané Idea svobody, vyjádřil takto: „Kdyby v lidské bytosti nebyl uložen nejhlubší důvod k snášenlivosti, nebylo by možno ji člověku naočkovat žádnými vnějšími zákony! Jen proto, že lidská individua mají jednoho a téhož ducha, mohou se také vyžívat vedle sebe.“

Můžeme se tak vnořit do každodenního života s vědomím, že nemusíme „žít s nejistotou“, nýbrž žemůžeme z jistoty vlastního myšlení utvářet nový svět. A pokud se to nestane ze dne na den, tak přesto není třeba ztrácet odvalu, neboť ještě i dnes platí, že dosud žádný učený z nebe nespadol a teprve cvik dělá mistra.

Kdo možnost takového sociálního vývoje označuje za utopii, tomu lze namítnout, že i lety na Měsíc byly dlouho předmětem utopických románů, a přesto se staly technickou realitou. Ba právě na postupném zrodu techniky lze vidět, jak probíhá vývoj, totiž po stupíncích.

Předpokladem techniky byla jak známo přírodní věda. Teprve díky ní se technika stala vůbec možnou. Nám, ostříleným konzumentům, se to dnes bude zdát podivné, a přece je to tak: Celý náš dnešní blahobyť vzešel z tichého, nezištného a vytrvalého úsilí přírodovědců o poznání, o poznání přírody. Bylo toto úsilí skutečně nezištné? Nesloužilo jen uspokojení vlastní touhy po poznání? Abychom mohli odpovědět na tuto otázku, musíme se v krátkosti pokusit sami sledovat, jak vzniká poznání, byť i to nejjednodušší.

Zavzpomínejme si na svou dovolenou. Možná, že jste si toužebně přáli navštívit v cizině ještě nějaké to krásné místo. Když jste se však zamysleli nad obsahem

vlastní peněženky, řeklo vám vaše myšlení nepodplatitelně, že ony tisíce lir, které ještě máte, nestačí ani na to, abyste se na vytoužené místo přepravili. Toto naše myšlení se nedá žádným způsobem manipulovat. Jak to? Je to proto, že se jednoznačně identifikuje s věcí, která je předmětem otázky, a nevšímá si našich přání a pocitů. A zrovna tak vznikaly skutečné poznatky o přírodě díky exaktnímu pozorování a neúplatnému myšlení. Pozdější užitek, který z těchto poznatků vyplynul, neměl vůbec žádnou možnost, aby během jejich vzniku nějak ovlivnil výsledek.

Je dokonce ideálem techniky, dokázat neúplatnost a věčnost lidského myšlení a poznání prostřednictvím svých technických strojů a přístrojů. Jestliže tedy neúplatné myšlení a exaktní pozorování přírody vedlo k přírodní vědě jako základu techniky, pak musíme mít jako základ lidské society právě tak exaktní vědu o člověku.

Rudolf Steiner vytvořil velkolepou vědu o člověku, která se měla stát náplní činnosti lidí zde v Goetheanu. Tzn. že jí tito lidé musí nejprve dobře porozumět, a ti, kdo jí porozuměli, by ji pak měli praktikovat. Rudolf Steiner však nevytvořil jen vědu o člověku, ale i do stejné hloubi sahající vědu o mezilidských vztazích, kterou pak představil ve svých dílech o „trojčlennosti sociálního organismu“. Tuto vědu zde nyní samozřejmě nemůžeme uvést v celém jejím rozsahu, chtěli bychom se však přece jen pokusit tuto trojčlennost sociálního organismu zde alespoň nastínit. Podíváme-li se poněkud blíže na mezilidské vztahy, tak si záhy povšimneme, že je lze rozdělit do tří velikých skupin:

1. Prostřednictvím myšlení, řeči nahlas nebo jen v duchu pronášené a prostřednictvím sluchu máme nejprve onen vztah, kdy rozumíme sami sobě a vzájemně se dorozumíváme. To jsou naše duchovní vztahy.
2. Díky tomu, že nejsme jen bytostmi činnými čistě duchovně, ale i navenek svými končetinami, že můžeme v činnosti končetin uplatnit své chtění, máme ještě i jiný vztah k ostatním lidem. Tento vztah spočívá v tom, že to, co produkujeme navenek, můžeme spotřebovávat nejen my sami, ale i ti ostatní. Díky moderní dělbě práce umožněné technikou to dnes došlo dokonce tak daleko, že z toho, co navenek produkujeme, už sami téměř nic nemůžeme potřebovat a téměř všechno, co zvenku potřebujeme, musí produkovat někdo jiný. Tento vztah mezi vnější produkcí a vnější spotřebou nazýváme vztahem hospodářským.
3. Jak nyní tyto duchovní a hospodářské vztahy navzájem působí a jak se navzájem prostupují, to je usměrňováno vztahy právními.

Objasněme si teď tyto spíš teoretické úvahy na konkrétním příkladě. Představte si, že byste si chtěli postavit dům. Nejprve se budete pohybovat v oblasti ducha. Budete si prohlížet prospekty, časopisy i hotové domy, abyste si mohli udělat představu o vašem budoucím obydlí. Poté se spojíte s architektem a řeknete mu, kolik potřebujete pokojů, kde má ten dům stát a jak má podle vás vypadat. Jestliže je to dobrý architekt, tak vás pozorně vyslechne. Za nějaký čas vám přinese plán a objasní vám, jak skloubil vaše přání s technickými možnostmi v jeden celek. Podle toho, jak dobře si s vaším architektem budete rozumět, potrvá tento plánovací rozhovor kratší či delší dobu. V tomto rozhovoru bude na obou stranách vládnout úplná svoboda. Vy řeknete, co považujete za správné a architekt vám řekne, co považuje za správné ze svého hlediska on. Ze společného posouzení věci pak postupně vznikne plán vašeho domu.

Dojde-li nyní ke stavbě domu, budete se coby stavitelé muset postarat o to, aby všichni řemeslníci včetně jejich dodavatelů dostali prostřednictvím této stavby tolik,

kolik budou během ní potřebovat k životu; tzn. že ten dům musíte financovat. To se může dít tím způsobem, že dáte k dispozici tolik sociálního produktu ve formě peněz, kolik budou potřebovat výrobci domu, anebo slíbíte nějaké bance, že sociální produkt, který vám zatím chybí, dáte v dohledné době k dispozici, tzn. že si vezmete půjčku. To ovšem neznamená nic jiného, než že v rámci ukončené komplikované vzájemné výměny, která prostřednictvím peněz proběhne celou ekonomikou, jsou vám za vaše výrobky dány k dispozici výrobky jiných lidí.

Že je to v celkovém rámci ekonomiky možné jen tehdy, dosáhne-li každý skutečné produkce, nikoli však, bude-li jeho produkce jen zdánlivá, tj. předstíraná prostřednictvím spekulací apod., je nabíledni. Jestliže člověk jednou poznal nutnost tohoto principu bratrskosti v ekonomice, nebude už moci přehlédnout, že každá zdánlivá produkce, k níž vedle spekulace patří např. i zbrojní výroba apod., musí vést ke znehodnocení peněz čili ke zdražení, jak ho dnes a denně prožíváme.

Dříve než se z roviny plánování přejde k rovině realizace, tzn. než váš dům pokročí z oblasti svobodného duchovního života do bratrského života hospodářského, budete muset podepsat celou řadu smluv, které právně upravují podmínky, za kterých je duchovní život převáděn v život hospodářský.

Jestliže během výstavby domu dojde ke sporům, tak se ukáže, že došlo buď k porušení principu svobody při plánování (např. nedostatečné objasnění vašich představ) nebo bratrskosti v hospodářském dění (např. zdánlivá produkce). Kde tomu tak není, bude dům vzat ke všeobecné radosti a spokojenosti do užívání.

Vraťme se k našemu tématu. Tak jako je přírodní věda nutným předpokladem techniky, je správná sociální věda nezbytná pro sociální konání.

Další stupeň ve vývoji techniky, přechod od přírodní vědy k technice, byl uskutečněn technickými vynálezci. To už ale byli lidé docela jiného ražení než přírodovědci. Sotva už dokázali pochopit, jak se někdo může spokojit s tím, že poznal fyzikální zákony. Jejich potřebu tvořit už nebylo možno uspokojit poznáním přírody. „Jestliže se něco chová tak a tak,“ říkali si, „tak se podle toho dá přece přetvářet svět.“ Jaký to musel být pro tyto praktiky zážitek, když poznali, jakou lze např. vyvinout sílu tím, že se plyny ohříváním rozpínají. Tehdy si musel takový praktik říci: „Tady se přece nabízí možnost, aby byl člověk zbaven fyzické práce, aby od ní byl osvobozen!“

A tak byly objeveny všechny ty nádherné stroje, založené na využívání tepelné energie. Vzpomeňme jen Angličana Jamese Watta a jeho parní stroj (1769), Francouze Lenoira (1860), Němce Otta, Daimlera, Benze (1885/6) a Diesela (1897) s jejich plynovými, benzínovými a naftovými spalovacími motory. Všimněte si, že techničtí vynálezci nejsou vázáni místem svého narození, původem, národností nebo jinou „daností“.

Jak známo, byli vynálezci v době svých objevů většinou lidé, kteří stáli teprve na počátku své vlastní životní dráhy. Mnohdy to byl snadný začátek ve srovnání s obrovskou prací, která byla nutná k tomu, aby se vynálezcová myšlenka realizovala, aby byla inkarnována do světa lidí. Avšak tato práce byla vykonána navzdory lhostejnosti, nepochopení, výsměchu a zlobě i navzdory omezenosti ostatních, a tak dnes tyto nápady, tyto ideje žijí jako součást lidstva.

Aby však mohly tyto technické vynálezy alespoň částečně správně působit v rámci lidstva, k tomu muselo být vynaloženo přinejmenším stejně tak veliké úsilí „sociálních vynálezců“. Připomeňme si jen dělnické hnutí, boje, které byly nutné k tomu, aby dnes vůbec byla možná jednání mezi takzvanými zaměstnavateli a zaměstnanci.

Za jednoho ze sociálních vynálezců novější doby považuji - abychom nechodili daleko - Gottlieba Duttweilera, zakladatele firmy Migros. Jeho podnik se vyvinul z pojiždných prodejen v jednoho z největších zaměstnavatelů ve Švýcarsku. Duttweilerovým záměrem však nebylo hromadění bohatství či kapitálu, nýbrž cílem jeho hospodaření vždy bylo to, aby vytvořil lepší sociální poměry. Tento cíl sledoval potíráním neoprávněných zisků a tím, že vlastní zisk, tj. to, co získal navíc v porovnání s ostatními, dělil na tři díly. Jeden díl investovala Migros do zákazníků tím, že prodávala levněji své zboží. Druhý díl (podle stanov 1/2 % maloobchodního obratu, a to i při špatných hospodářských výsledcích) dává Migros na kulturní účely. Tak vznikla taková zařízení, jako Ústav Gottlieba: Duttweilera, Park im Grüene, klubové školy Migros atd. Třetí díl používá Migros na zvyšování vlastní produktivity.

Co tento člověk udělal? Gottlieb Duttweiler nepoužil kapitál, který je vlastně přebytkem dosaženým lepší výrobní metodou než byla ta dosavadní, pro sebe ani pro svou rodinu ani jen výhradně pro svůj podnik, nýbrž ve všeobecném zájmu, tzn. sociálně. Že právě to pro něj bylo tím nejpodstatnějším na jeho hospodaření, vyjádřil Duttweiler v podtitulu časopisu své firmy „Der Brückenbauer“ (Stavitel mostů - pozn. překl.), který zní „Týdeník sociálního kapitálu“.

Ovšem jak technickým, tak i těm sociálním vynálezům vděčíme za naši dnešní civilizaci s jejími světlými i stinnými stránkami. Světlými tam, kde vládne lidské myšlení, stinnými, kde se staré zvyky stavějí do cesty novému.

Pojďme však v naší úvaze ještě o krok dále. Technický vývoj probíhal od přírodní vědy přes technické vynálezce a pionýry až k dnešním systematickým výzkumům a dnešnímu rozvoji.

Zrovna tak můžeme vysledovat cestu vývoje v sociální oblasti od první sociální vědy přes sociální pionýry a vynálezce až k systematickému sociálnímu rozvoji. Jestliže jsme v osobě Gottlieba Duttweilera měli co do činění ještě se sociálním vynálezcem vyzbrojeným nezměrnou vůlí, pak máme z poslední doby v profesoru Oto Šikovi, v Alexandru Dubčekovi a ostatních iniciátorech Pražského jara co dělat se sociální silou vynalézavosti, která do svých služeb zapojuje systematický výzkum. Tito lidé se pokusili o něco podobného, co Duttweiler označuje pojmem sociální kapitál. V tomto případě se však nevycházelo z chyb kapitalistického, nýbrž marxistického systému.

Jestliže v takzvaném kapitalismu se pro setrvávání na starých hierarchických pojmech společnosti a vlastnictví náležitě nebere v úvahu sociální funkce kapitálu, tak se v takzvaném socialismu pro sice nadměrnou, zároveň však nedostatečně fungující byrokratizaci a „socializaci“ neuznává jeho funkce hospodářská, tj. jeho funkce stupňování produkce. Iniciátoři pražského jara se proto pokusili probudit zájem právě o tuto funkci kapitálu. Ota Šik tak píše: „Při tvorbě kapitálového podílu jde především o společenské zobecnění zájmu o rozvoj kapitálu i odpovědnosti za něj, což dnes považuji za daleko aktuálnější problém dalšího rozvoje výrobních sil, než jak na to mohou poukázat z větší části již zastaralé socializační teorie.“ Kdyby se byl tento pokus podařil, pak bychom jak na Východě tak i na Západě měli po jednom příkladu toho, jak lze překonat jednostrannou a tím i disharmonizující sociální a hospodářskou vědu.

Co však představuje technický vývoj z lidského hlediska? Technika poskytuje obrovské možnosti pro výcvik lidské vůle. Jestliže se lidské chtění během přírodovědeckého poznávání osvobozuje od svých pudů a žádostí a obrací se dovnitř, pak se svobodně ve svém úsilí o poznání uplatní v myšlení. Toto chtění vytříbené v přírodovědeckém myšlení je pak v technice nasměrováno navenek. Člověk jedná na základě přírodovědeckého poznání. Ve smyslu Steinerovy Filosofie

svobody, je tak v technice se vši důsledností realizováno ono Jednat na základě poznání. Protože je toto poznání omezené, omezené na přírodovědecké, technické hledisko věci, funguje technicky bezvadně, protože se však už se stejně exaktní vědeckostí nechápe i hlediska sociálního, stojíme nyní před řešením sociálních problémů naší doby.

Technika se dnes dostala na takový vývojový stupeň, že dokáže produkovat všechno, co by člověk mohl navenek potřebovat (jak o tom svědčí nesmyslnost zbrojní a konzumní výroby i reklamy). Nedostává se však lidských osobností, které by vytvořily celostní sociální vědu, praktikovaly ji a postavily techniku do služeb lidského vývoje, do služeb society, tak jak to zamýšleli ti nejlepší z technických tvůrců a pionýrů.

Jestliže byl člověk až do nástupu přírodní vědy členem své rodiny, svého kmene, národa či rasy, pak se nyní v důsledku svého vlastního myšlení postupně uvolňuje ze všech těchto pout a je třeba vyzkoumat, vynajít, vyvinout, praktikovat a zdokonalovat principy nového společenského řádu. Zde však nesmíme přehlédnout jeden podstatný rozdíl mezi technickým a sociálním vývojem. Jakkoli lze špičkový technický výkon nikoli snad tvůrčím způsobem uskutečnit, zato však velice dobře zorganizovat a dokonce zneužít (jak to ukázala válečná technika) ve starých, tradičních, hierarchických strukturách, nelze prostřednictvím staré hierarchické organizace dosáhnout sociálního pokroku. Jak je technický pokrok odkázán na génia vynálezce, na jeho ducha, tak je pokrok sociální odkázán na svobodnou spolupráci samostatných individualit. Nasnadě je otázka: Jak lze přispět k vývoji samostatných osobností a jejich spolupráci?

Obojí lze prostřednictvím pracovních společenství! Co jsou však ona pracovní společenství?

Pracovní společenství dnes existují v nejrůznějších oblastech lidského konání. Pro umělce jsou většinou samozřejmostí. Není také náhodou, že přírodovědci a technici, pokud se spojí o vlastní vůli a nejsou ke společné práci povoláni nějakou nadřazenou mocí, se spojují v pracovních společenstvích. Každý kongres, ať už se na něm sejdou lékaři, inženýři nebo přírodovědci, každý výbor pro stanovení norem a každé zasedání usilují o to, aby se staly takovým pracovním společenstvím.

Kdo by chtěl lépe porozumět tomu, co se tímto pracovním společenstvím myslí, nechť se ještě jednou vrátí k 1. kapitole nazvané „Trojčlennost sociálního organismu v každodenním životě“ a k nastupování do autobusu, které zde bylo popsáno. Podíváme-li se na podobné události života, uvidíme, že u pracovního společenství není na rozdíl od starých sociálních struktur řád určen zvenčí, že dění zde neprobíhá podle předepsaných zásad či podle předem určených privilegií, nýbrž že je věcem adekvátní řád uskutečňován, realizován a inkarnován zevnitř díky odpovídajícím schopnostem lidí. Neboli, abychom použili slov Friedricha Schillera, jak jsou věci díky lidským schopnostem pozvedány do říše řádu, do říše ideje.

Rudolf Steiner charakterizoval tento protiklad starých, a nových sociálních struktur ve své „Filosofii svobody“ (9 kapitola: Idea svobody) následujícími lapidárními větami: „Pravým opakem tohoto mravního principu je Kantovo: Jednej tak, aby zásady tvého jednání mohly platit pro všechny lidi. Tato věta znamená smrt všech individuálních podnětů pro jednání. Nemůže být pro mě směrodatné, jak by jednali všichni lidé, nýbrž co mám dělat já v tomto individuálním případě“.

Pracovní společenství není vlastně nic jiného než způsob života svobodných osobností, které se nechávají vést vlastními idejemi a důvěrou v ideje ostatních. Kdo si bude poněkud všimnout života z tohto hlediska, ten si záhy uvědomí, jak dnes všude tam, kde něco funguje dobře, to funguje na základě takových pracovních

společenství - které podle potřeby vznikají a zase zanikají - a všude tam, kde něco nefunguje, to jsou staré sociální představy, formální privilegia či nepochopená přednostní práva, co narušuje věcný a správný průběh, takový, jaký by odpovídal duchu člověka.

Pracovní společenství je vlastně ideálem všech dnešních pochodů sociálního života. Dobré manželství je zrovna tak dobrým pracovním společenstvím jako dobrý podnik nebo dobrá správa. Ale i waldorfské školy se svými školními spolky, stejně jako Svobodná vysoká škola duchovních věd ve spolupráci s Anthroposofickou společností jsou zamýšleny jako vědomé vzorové příklady takových pracovních společenství, takových trojčlenných sociálních organizmů. Chceme-li tedy dnes přispět k systematickému sociálnímu vývoji, který by byl protiváhou dnešního systematického přírodovědecky technického výzkumu a vývoje; musíme se pokusit řešit všechny úkoly formou pracovních společenství. Musíme spolupracovat ve věcně orientovaných a svobodně organizovaných pracovních společenstvích. Organické, evoluční odbourávání zastaralých sociálních struktur z toho automaticky vyplyne. Jedním z obzvlášť důležitých pracovních společenství by podle mne bylo společenství pro užitou sociální ekonomii, která by na základě lidské tvůrčí síly ukázané Rudolfem Steinerem studovala, vyzkoušela a praktikovala, jak je možno dále vyvíjet hospodářské podniky, právní jednotky a instituce kulturního a duchovního života, naše školy včetně těch vysokých do podoby pracovních společenství, do podoby asociací.

Vraťme se nyní k naší výchozí otázce: „Jak se člověk stane sociální bytostí?“ Chtěl bych ji zodpovědět takto: Člověk se stane sociální bytostí, cvičí-li se v práci v pracovních společenstvích. Bez donucení se přitom cvičí ve všech lidských ctnostech a překonává dosud ulpívající nectnosti. Prostřednictvím takové práce v uvedeném společenství se pak lidská společnost svobodně, a přece nutně utváří v trojčlenný sociální organizmus jako dílo lidí na sobě samých. To je možné díky lidskému myšlení, které Herbert Witzmann kdysi charakterizoval ve svém sedmiletém kurzu o „Filosofii svobody“ Rudolfa Steinera takto: „Za všechno vděčí člověk myšlení, vším je z milosti myšlení. Nic na světě však není natolik zneuznáno, jako lidské myšlení. Neboť tento největší ze všech králů je zároveň tím nejskromnějším ze všech sluhů.“

O lidské myšlení nyní zde na Zemi vzplanul lýtý boj: Na jedné straně se stále koncentrovanější kapitál pokouší na základě špatně pochopené svobody jako jednotlivá moc udělat z myšlení za pomoci všech prostředků ctižádosti a blahobytu prodejné zboží. Na druhé straně se stát jako kolektivní moc pokouší na základě špatně pochopené sociálnosti donutit lidské myšlení, aby mu sloužilo.

Nemůžeme si proto dělat žádné iluze: Kdo se dnes stane přítelem a společníkem myšlení, toho osud bude podobný osudu myšlení. Avšak osud, chystaný myšlení mocnými tohoto světa, může být, zdá se mi, překonán pravým přátelstvím, může být překonán pomocí pracovních společenství.

Z knihy: Trojčlennost a svoboda člověka